

LISE BJERKAN (Ur.)

Samo moj život: Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije

Viktimološko društvo Srbije i "Prometej",
Beograd, 2005, str. 182.

Knjiga *Samo moj život: Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije*, nastala je kao izveštaj proistekao iz međunarodne i interdisciplinarnе istraživačke saradnje između Viktimološkog društva Srbije, Sør-Trøndelag Univerziteta i Fafo Instituta za primenjene međunarodne studije iz Norveške. Projektni tim činile su četiri istraživačice, dve kao predstavnice VDS, partnera iz Srbije, i dve koje su predstavljale po jednu iz svake od navedenih institucija iz Norveške: Vesna Nikolić-Ristanović, Biljana Simeunović-Patić, Lise Bjerken i Linda Dyrliid.

Posle *Predgovora* i *Skraćenica* sledi *Uvod* sa nekoliko posebnih tačaka. Poglavlje *Zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori* obuhvata nekoliko posebnih tematskih celina. I naredna dva poglavlja: *Ko su žrtve koje smo srele i šta ih je učinilo ranjivim* i *Kroz šta su žrtve prošle i kako su preživele*, počinju uvodom i raščlanjene su na posebne podteme. *Život pod okriljem* i *Sadašnji i budući izazovi* čine pretposlednju i poslednju celinu ove knjige, takođe sa sopstvenim naslovima. Na kraju knjige nalazi se popis literature.

U *Predgovoru* knjige, autorke kratko objašnjavaju čitaocu genezu nastanka zajedničkog istraživačkog rada partnera iz Srbije i Norveške, predstavljaju ukratko sebe kao istraživačice i već tada, pre početka svega, skreću posebnu pažnju na svoj stav prema žrtvama trgovine ljudima i mere predostrožnosti vezane za njihovu bezbednost prilikom pričanja svojih priča o tom iskustvu tokom istraživanja. Istraživačicama je ova briga evidentno predstavljala osnovnu nit u istraživačkom postupku, što odmah ukazuje na svu profesionalnost njihovog rada i ujedno motiviše na dalje iščitavanje o temi o kojoj u suštini većina veoma malo zna. Smatram da samo ovakav stav može da podseti na i poduči o profesionalnoj etici.

Uvod obuhvata nekoliko zasebnih tema, uobičajenih za ono što se smatra opisom istraživanja. Naznačeno je vreme istraživanja od jedne godine rehabilitacije žrtava trgovine ljudima u

cilju seksualne eksploatacije u Srbiji. Istraživački ciljevi obuhvatili su procenu mehanizama i procesa uključenih u identifikaciju, rehabilitaciju i reintegraciju žrtava trgovine ljudima. Posebna pažnja bila je usmerena na prikupljanje podataka o tome koliko se u navedenim procesima izlazilo u susret potrebama i očekivanjima samih žrtava.

Svi neposredni ciljevi postavljeni pre istraživanja jasno se reflektuju kroz svako od glavnih poglavlja knjige: pronaći postojeće odgovore u domenu pomoći, zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima (*Zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori*); ispitati socio-ekonomsko zaleđe žrtava (*Ko su žrtve koje smo srele i šta ih je učinilo ranjivim*); utvrditi viktimizaciju i mehanizme savlađivanja stresnih situacija tokom i nakon trafikanga (*Kroz šta su žrtve prošle i kako su preživele*); i, identifikovati očekivanja i potrebe žrtava, kao i stručnjaka angažovanih na pružanju rehabilitacijske pomoći, tokom procesa rehabilitacije i integracije (*Život pod okriljem*).

Trgovina ljudima sadrži istorijat naučnog razmatranja ove pojave, u smislu njenog definisanja i načina suzbijanja, počev od međunarodnih konferencija u 19. veku pa sve do današnjeg međunarodnopravnog regulisanja na nivou UN. Takođe, *Trgovina ljudima i njene neodređenosti* razmatra srodne pojmove i pojave, poput: krijumčarenja ljudi, ilegalne migracije, ropstva i uslova sličnih ropstvu i prostitucije, zato što je od neprocenjive važnosti način ugradnje i primene relevantnih odredaba međunarodnih dokumenata u nacionalno zakonodavstvo, za tačno svrstavanje svake od pojava u propisanu kažnjivu radnju. *Trgovina ljudima u Srbiji* skreće pažnju čitaocu na učešće i ulogu naše zemlje u trgovini ljudima u cilju seksualne eksploatacije. Ta je uloga višestruka. Srbija je, naime, zemlja tranzita, zemlja porekla i zemlja privremene ili krajnje destinacije za žrtve trgovine ženama u cilju seksualne eksploatacije.

Metodološki pristup je traktat o istraživanju. Istraživačice u ovoj podtemi opisuju svoj postupak (metod i tehnike) kojim su dolazile do svih relevantnih zaključaka vezanih za ispitivanu pojavu. Pored svega navedenog, posebno je značajan opis primenjenog metoda životnih priča u intervjuima sa žrtvama trgovine ljudima, čime su identifikovane kritične faze u njihovim životima, kada su važne odluke i izbore činile same ispitanice ili neko drugi umesto njih. *Etički obziri i poverljivost* su naglašeni još jednom, kroz posebnu podtemu.

Na kraju Uvoda, slede *Rezimej poglavlja*. Praktičan deo, koristan za čitaoca koji želi da se upozna sa predmetom istraživanja koje je prikazano u ovoj knjizi.

Deo *Zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima: aktuelni odgovori* napisala je Biljana Simeunović-Patić. Kroz *Uvod* autorka ističe značaj sadržine ovog poglavlja iznesene u tri osnovne podteme koje slede.

Najpre, *Sistem zaštite i pomoći: opšti pregled*, objašnjava kroz šest naslova sva važna pitanja fenomenološkog karaktera vezana za trgovinu ljudima u cilju seksualne eksploatacije. *Identifikacija žrtava trgovine ljudima* znači izbegavanje stereotipa koji se odnose na „oslobađanje iz okova ropstva“ jer često ne postoje jasne razlike između seks trafikinga i ilegalnih migranata/radnika, pa se samo-identifikacija pokazala kao najpoželjniji kriterijum identifikacije u praksi, sa svim mogućim nedostacima koje ovaj put nosi u sebi. Autorka kroz temu *Mehanizam upućivanja i koordinacija zaštite i pomoći* raščlanjuje ova dva postupka i objašnjava njihovo značenje. Mehanizam upućivanja znači postupanje različitih međunarodnih, nacionalnih, vladinih i nevladinih aktera usmerenih na zaštitu ljudskih prava i rehabilitaciju trafikovanih osoba. Sa druge strane, koordinisanje saradnje između različitih aktera nužni je uslov za afirmaciju i zaštitu prava žrtava ove pojave, pri čemu nacionalni koordinator treba da ima multidimenzionalnu ulogu u povezivanju vladinih i nevladinih aktera, unapređenje pravnog, regulatornog i operacionalnog okvira zaštite i pomoći i efikasnijeg funkcionisanja nacionalnog mehanizma upućivanja. *Usluge pomoći i podrške* teže da pruže odgovore na potrebe trafikovanih osoba u zemljama porekla i zemljama destinacije. Neki od odgovora na to su: *Skloništa; Medicinska i psihološka pomoć; Pravna pomoć, savetovanje i pomoć u proceduri pribavljanja isprava; Pomoć u repatrijaciji i (re)integraciji. „Period oporavka i razmišljanja“ i dozvole boravka* znači da trafikovane osobe koje ne žele da se odmah vrate u zemlju porekla zbog postojanja opasnosti po bezbednost ili iz drugih razloga mogu ostati u zemlji destinacije do isteka „perioda za razmišljanje“ na osnovu dobijene dozvole za privremeni ili trajni boravak ili ako postoji praksa „tolerisanja boravka“ ove kategorije žrtava tokom određenog vremenskog perioda. U sprečavanju trgovine ljudima važna je uloga i položaj žrtve/svedoka. Naime, ukoliko žrtva/svedok odluči da saraduje sa državnim organima koji su ovlašćeni za procesuiranje ovog oblika kriminaliteta potrebno je obezbediti širi opseg mera zaštite i podrške nego što je to slučaj sa trafikovanim osobama uopšte. To je tema koju je autorka nazvala *Zaštita i podrška žrtvama/svedocima*.

Zbog uzrasnog perioda u kome se nalaze, smatra se da deca treba da uživaju *Posebne mere zaštite i pomoći*.

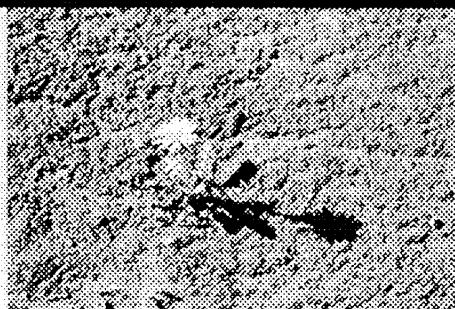
Sve navedene podteme obuhvatile su opšti i međunarodnopravni izvor postupaka i mera vezanih za žrtve trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije. S obzirom na to da kvantum pojava visoko rangiranih na lestvici izuzetno društveno opasnih već odavno u Srbiji dominira nad kvantumom društveno prihvatljivih i poželjnih ponašanja, to je autorka sve opisane pristupe smestila u okvir pod nazivom *Aktuelna situacija u Srbiji*. To daje posebnu važnost ovom poglavlju, zato što stereotip po kome se „to događa nekom drugom“ biva razrušen kod čitaoca samim iznošenjem činjenica o trgovini ljudima u cilju seksualne eksploatacije na tlu naše zemlje.

Poglavlje *Ko su žrtve koje smo srele i šta ih je učinilo ranjivim* napisala je Vesna Nikolić-Ristanović. Posle *Uvoda*, autorka razmatra neke osnovne mikro viktimgene faktore egzogene prirode, poput: porekla i destinacije, uključenosti u prostituciju, obrazovanja, zaposlenosti i ekonomske situacije, kao i porodične situacije, koji su doveli do procesa viktimizacije. Zatim, kroz životne priče trafikovanih osoba najjasnije je prikazano ono što se može podvesti kao *Strategije preživljavanja i rizik od trgovine ženama – žene u potrazi za rešenjima i namamljivači koji izgledaju kao da ih imaju*. Posebno su izdvojeni

Lise Bjerkan (ur.)

Samo moj život

Rehabilitacija žrtava trgovine ljudima
u cilju seksualne eksploatacije

slučajevi kidnapovanja, zato što je tada dolazilo do potpunog odsustva žrtvine inicijative i mogućnosti delovanja u trenutku vrbovanja i potpunog odsustva kontrole, gledano iz pozicije žrtve. Raznolikosti u upotrebi termina kojima se označavaju trafikovane osobe postoje u stručnoj javnosti, upravo iz razloga što neki, pogotovu feministički nastrojene istraživačice, nastoje da učine vidljivim strategije odbrane i prevladavanja žena i dece. Zato radije upotrebljavaju termin „preživela“ nego „žrtva“, ističući tako aktivitet viktimizirane osobe. Ovoj dilemi koja nije samo akademske, već i praktične prirode, a pokrenuta je upravo u korist trafikovanih osoba autorka posvećuje pažnju u podtemi *Pasivne žrtve ili aktivne akterke – preispitivanje pojmova „žrtva“ i „preživela“*. Sledi Zaključak.

Naredno poglavlje *Kroz šta su žrtve prošle i kako su preživele* napisala je Vesna Nikolić-Ristanović. Posle kratkog uvodnog izlaganja kojim nas autorka unapred upoznaje sa podtemama, sledi konkretizacija njihovog sadržaja. *Inventar patnji: Iskustva žrtava sa nasiljem i kontrolom* opisuje različite, međusobno povezane oblike viktimizacije. Navedeni su delovi autentičnih kazivanja žena o brojnim oblicima nasilja i kontrole kojima su bile izložene. Kao posledica traumatičnih događaja, poput suočavanja sa bespomoćnošću i terorom, nastaju životne situacije u kojima žrtve pate od razarajućih fizičkih i psihičkih posledica, među kojima su posebno teški negativni efekti u odnosima žrtava sa članovima porodica i drugim ljudima. Psihičke posledice su često teže od fizičkih. S druge strane, zaraza seksualno prenosivim bolestima, HIV-om na primer, ili trudnoća tokom perioda dok su bile trafikovane, samo su neki tragični segmenti njihovih životnih priča. One su opisane u delu pod nazivom *Uticao viktimizacije na žrtve i njihove potrebe*. Međutim, ono što je ostavilo do sada najteži utisak, ako se uopšte neki deo životnih priča žrtava trafikinga opisanih u ovoj knjizi sme da svrsta u teže ili manje teže, svakako je kako *Preživeti zaštitnike?* ili *Retraumatisacija nasuprot zaštiti i osnaživanju*. Ove podteme predstavljaju rezultate istraživanja o tome kakav tretman dobija žrtva od strane predstavnika policije i pravosuđa. Posle iščitavanja ostaje pitanje kako uopšte smoći snage za prevladavanja u „slobodnom“ životu posle preživljene traume i „oslobađanja“. Dobri primeri profesionalnog postupanja su svakako pohvalni i jedino oni bude nadu da će nekada dobro edukovana većina predstavnika države zaduženih za procesuiranje nedozvoljenih ponašanja u svom radu jedino i samo poštovati zakone (ipak, striktno poštovanje zakona ne znači i oslobađanje od pre-

drasuda; upućivanjem viktimiziranoj osobi reči „kurva“ ili iskazivanjem nipodaštavanja, zakon se niti krši niti primenjuje, ali se istovremeno postavlja pitanje gde je početak, a gde kraj profesionalizma). Važna je i rodna zasnovanost nasilja uopšte, u svakodnevnom životu. Ona stvara plodno tle za zloupotrebe i isključenje žrtava iz socijalnog miljea. O tome govori *Viktimizacija, rod i prevladavanje*.

Sledeće poglavlje *Život pod okriljem*, napisale su Lise Bjerkan i Linda Dyrliid. Sâm naslov odražava sadržaj ovoga dela knjige u kome su opisani postupci pružanja pomoći tokom procesa rehabilitacije i reintegracije žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije. Cilj je razjašnjenje sadržaja ovih procesa kroz primere zasnovane na opažanjima i intervjuima sprovedenim u Srbiji, Moldaviji i Italiji. Najpre se objašnjava šta znači *Biti rehabilitovana* (kao „proces unapređenja sposobnosti osobe da funkcioniše u socijalnom okruženju kao nezavisna i jednaka individua“), zatim *Izgradnja poverenja* tokom boravka u skloništim (inicijalni proces u kome se sve čini da se žrtva oseća bezbedno), kao i *Usredsređivanje na individualne potrebe* (vreme kada treba pružati psihološku pomoć – u zemlji destinacije ili čekati povratak u zemlju porekla). Za sve je potrebno vreme, pa nastaju *Izazovi i ograničenja u rehabilitaciji*. Važan segment ovog poglavlja odnosi se na tumačenje ključne analitičke smernice ili onoga što se zove *Tranzicija*. U nastavku su izneti primeri onoga što je postepeno kretanje od života pod okriljem drugih ka samostalnosti, a posebno izazova sadržanih u tom kretanju individua sa stigmatizovanim identitetom. Živeći na početku svoj „oslobođeni“ život pod okriljem, žrtve trafikinga su ujedno i *Žrtve ćutanja*. One ne dele svoje tragično iskustvo skoro ni sa kim, često ni sa članovima najuže porodice. I na kraju, *Potražnja za patnjom*. Potenciranje patnje žrtava izgleda da postaje idealni, čak normativni način interpretacije priča žrtava seks trafikinga. To je jedan od načina sticanja *kapitala žrtve* ili koliko se teškim nečije stradanje i marginalizovanost ocenjuju od strane drugih.

Poslednje poglavlje knjige nosi naziv *Sadašnji i budući izazovi* u domenu rehabilitacije žrtava trgovine ljudima u cilju seksualne eksploatacije. Ukazuje se na *neophodnost*: razvijanja standarda kvaliteta usluga, službi i organizacija koje usluge pružaju (*Procedure, dijalog i saradnja*); uspostavljanja jasnog postupka za procenu rizika vezanih za bezbednost žena i dece koji se vraćaju u mesto porekla (*Zaštita*); obezbeđivanja saradnje svih onih koji su uključeni u postupak rehabilitacije žrtava (*Obaveštavanje*); ukazivanja na potrebu fleksibilnijih, trajnijih i održivih rešenja, modelovanih tako da

odgovore na individualne potrebe žena (*Predvidljivost i kontinuitet*); izgradnje podsistema zaštite dece žrtava trafikinga (*Maloletnice*) i pružanja usmeravanja, pomoći, podrške i razmene iskustava između stručnjaka koji se bave žrtvama trafikinga (*Pomoć za stručnjake*).

Čitaocima poručujem da ovo nije prikaz u pravom smislu te reči. Ovu knjigu je čak skoro nemoguće prikazati u punom obimu i svetlu, zato što bi to verovatno prevazišlo obim iščitanog štiva. Nju jednostavno treba čitati – što iz profesionalne, lične ili bilo koje druge radoznalosti, želje da se sazna nešto što nas okružuje, a o čemu skoro ništa ne znamo ili nas nije interesovalo ili da kao kriminolozi saznamo još jednom sav značaj, odgovornost i profesionalnu lepotu jednog dobrog istraživačkog postupka.

Poglavlja nisu numerisana, što sve vreme stvara utisak iste važnosti svih izlaganja, bez pretenzije da jedno u odnosu na drugo bude važnije, tragičnije, istinitije. Čak se i ne moraju čitati redom, ni prvi ni ponovljeni put. Isto važi i za popis literature. Osim azbučnog reda, svaki segment korišćene literature ukazuje po naslovu ili autoru na isti značaj bavljenja ovom temom.

Knjiga je napisana profesionalno hrabro, bez laskanja žrtvama ili laskanja i osude prema postupcima izvesnih predstavnika državnih organa koji se u svom profesionalnom radu susreću sa trafikovanim ženama. Uostalom, svoj sud o njoj donesite kada zatvorite korice – sigurno nikoga neće ostaviti ravnodušnim.

Doc. dr Miomira Kostić